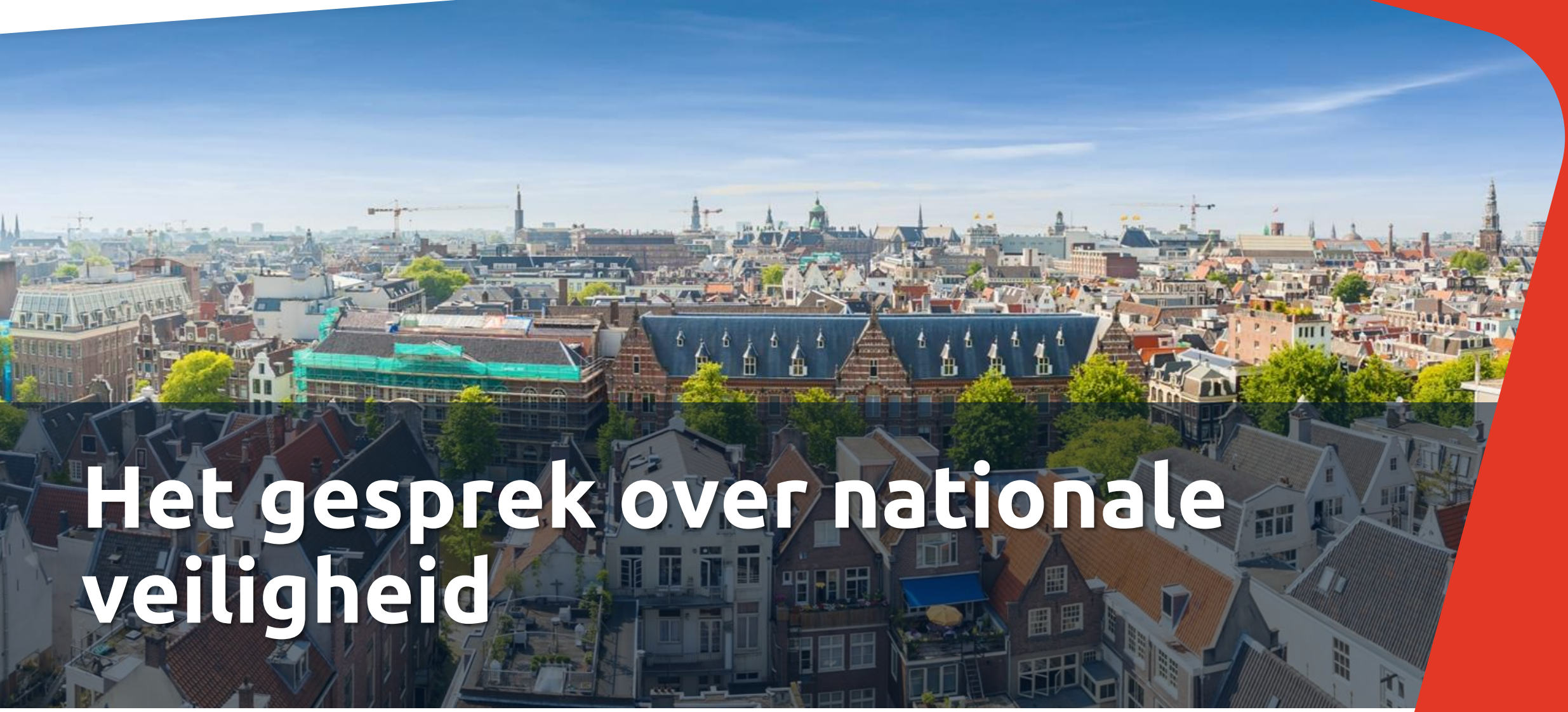

Het gesprek over nationale veiligheid

Ruud Kooiman
Femke Konings

B5480
30 september 2020

Nationaal Coördinator
Terrorismebestrijding en Veiligheid
Ministerie van Justitie en Veiligheid

motivaction
insights and strategy

Inhoudsopgave

Achtergrond	3
Methode en opzet	4
Conclusies	5
Resultaten	6
Spontaan genoemde associaties met het begrip nationale veiligheid	6
Reacties op de potentieel ingrijpende gebeurtenissen	10
De rol van de overheid en de NCTV	27
Bijlagen	31

Achtergrond

In opdracht van Francien Machielse en Herman Wiersema, werkzaam bij de NCTV, heeft Motivaction International B.V. een onderzoek uitgevoerd waarin het thema “nationale veiligheid” met een breed Nederlands publiek onder de loep is genomen in een online community.

Aanleiding

Sinds 2017 voert Motivaction de Risico- en CrisisBarometer uit in opdracht van de NCTV. Gaandeweg zijn de informatiebehoeften veranderd. Daarom is besloten om de vragenlijst te vernieuwen, o.a. gebaseerd op kwalitatieve inzichten verkregen via een community.

Doelstellingen

- Achterhalen hoe Nederlanders aankijken tegen de term “nationale veiligheid”.
  - Welke associaties hebben Nederlanders bij het thema? In welke bewoordingen praten zij hierover? Welke argumenten worden gebruikt waarom gebeurtenissen wel of geen dreiging zijn voor de nationale veiligheid? Hoe spreken burgers onderling over het beschermen van onze nationale veiligheid?
- Achterhalen hoe Nederlanders aankijken tegen het functioneren van de overheid op het gebied van het beschermen van de nationale veiligheid.
  - Hoe zien Nederlanders de rol van de overheid op dit moment? En wat zijn de verwachtingen voor de toekomst? Doet de overheid genoeg tegen potentiele dreigingen?
  - Hoe ziet men zijn eigen rol in verhouding met die van de overheid? Hoe ziet men de rol van de nationale overheid in de context van de EU?
- Evaluatie van 15 veiligheidsthema’s.
  - In hoeverre baren de thema’s zorgen? Is de lijst compleet en zijn de definities helder? Wat merken Nederlanders in hun dagelijks leven van de mogelijke dreigingen?

Methode en opzet

Kwalitatief onderzoek
Het onderzoek is online uitgevoerd via QuickTalk, de online community van Motivaction. Het veldwerk heeft plaatsgevonden van 20 juli tot en met 24 juli 2020. De respondenten kregen om de dag een nieuwe opdracht met zowel open als gesloten vragen. Na beantwoording van elke vraag konden de respondenten met elkaar in discussie gaan. Betrokkenen van de NCTV hebben de online community gedurende de onderzoeksperiode kunnen volgen.

Respondenten
In totaal hebben 167 respondenten actief deelgenomen aan de online community.

De respondenten hadden de volgende kenmerken:
- Algemeen Nederlands publiek; spreiding in geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, stedelijkheidsgraad en waardeoriëntatie.

Activity Guide / vragenlijst
In de online community zijn we ingegaan op:
a) het thema nationale veiligheid in het algemeen
b) de 15 veiligheidsthema's specifiek
c) de rol van de overheid vs. die van burgers zelf voor-, tijdens- en na rampen en crises.

➢ De Topic Guide is in samenspraak met de NCTV opgesteld.

Conclusies

1. Nederlandse burgers **kennen** alle mogelijke **bedreigingen** voor de nationale veiligheid. De bekendheid van de mogelijke gebeurtenissen die ons dagelijks leven kunnen verstoren is groot, alhoewel het bestaan van sommige dreigingen wat zijn **weggezakt** in het collectieve bewustzijn, en meer latent aanwezig zijn.
2. De **mogelijke gevolgen** voor het persoonlijke leven zijn echter vaak heel **moeilijk in te denken**. Pas wanneer het echt gebeurt, en we er midden in zitten, begrijpen mensen de gevolgen écht. Over alle 15 potentieel ingrijpende gebeurtenissen zijn Nederlanders (latent) bezorgd, maar vrijwel altijd alleen op het **macro**niveau - "voor Nederland", en niet op het **micro**niveau - "voor mij".
3. De **onzichtbaarheid** en onvoorspelbaarheid van dreigingen leidt voor een deel van de bevolking tot een algemeen gevoel van **onbehagen**. Anderen vinden onzichtbaarheid juist **geruststellend**. Dat er geen aanslagen voorkomen in Nederland betekent voor hen dat er achter de schermen heel veel gebeurt "dat wij niet zien".
4. De verwachtingen van de overheid ten aanzien van het **voorkomen** van incidenten en het **beheersen** van incidenten zijn **heel hooggespannen**. De manier waarop de coronacrisis op dit moment beheerst wordt, wordt door de meeste Nederlanders gewaardeerd en heeft het vertrouwen in de overheid verder doen groeien.
5. Ook op het gebied van **communicatie** tijdens rampen en crises zijn de verwachtingen erg hoog; er moet **tijdig**, **voortdurend, transparant** en **volledig** gecommuniceerd worden. Maar dit wordt vooral als een **vanzelfsprekendheid** ervaren.

Hoe gaat het met de veiligheid in Nederland?

Spontaan genoemde associaties met het begrip nationale veiligheid en het functioneren van de overheid

Zeer uiteenlopende interpretaties over hoe het gaat met de veiligheid in Nederland

Voor het onderzoek hebben we “nationale veiligheid” als volgt toegelicht:
Wat we onder nationale veiligheid verstaan, staat niet voor eens en altijd vast. Het is een veelzijdig begrip. Daarom hebben we het meestal over zaken die de nationale veiligheid in gevaar brengen. De nationale veiligheid is in het geding als de belangen van onze samenleving bedreigd worden en we onze manier van leven (tijdelijk)niet meer op de 'normale' manier kunnen voortzetten. Belangen die we moeten beschermen gaan over de fysieke, economische, sociaal/politieke en territoriale veiligheid van Nederland.

Actualiteit beïnvloedt gesprek over nationale veiligheid

De actualiteit klinkt door in de eerste associaties met bij het thema **nationale veiligheid**. Vrijwel alle deelnemers noemen het **coronavirus** als **bedreiging** voor de normale manier van leven in Nederland. Voorheen werd de mogelijkheid van een **terroristische aanslag** gezien als de **belangrijkste dreiging** voor nationale veiligheid en ook nu blijkt dit onderwerp nog top of mind bij een meerderheid van de deelnemers. Andere onderwerpen die spontaan genoemd worden, zij het in minderde mate, zijn: de **toegenomen polarisatie** in de samenleving als gevolg van raciale spanningen, de risico’s verbonden met **klimaatverandering**, de mogelijkheid van **cyber-aanvallen** en de **opstelling** van **Rusland, China** en de **VS**.

“Ik maak me zorgen over de mogelijke tweede golf van Corona. Houden wij ons allemaal aan de richtlijnen van het RIVM? Zorgen wij allemaal voor elkaar om meer ellende te voorkomen? Het is allemaal zo ongrijpbaar en zo onvoorspelbaar!”

“Ik denk dat terrorisme een bedreiging is die eigenlijk altijd wel aanwezig is”.

Eensgezindheid over wélke dreigingen maar niet over de mate van kwetsbaarheid van Nederland

Nederlandse burgers zijn het eens over wat de (potentiële) dreigingen zijn voor ons land; **dezelfde** onderwerpen zijn top-of-mind. De verschillen worden echter zichtbaar in de **subjectieve conclusies** die men hieraan verbindt. De huidige situatie leidt bij de meeste Nederlanders tot **zorgen** en een **negatief toekomstbeeld**. Anderen zien in de huidige situatie juist het bewijs dat de overheid **adequaat reageert** op dreigingen. Zo is op het gebied van terrorisme de discussie te zien waarin sommigen Nederlanders menen te zien dat er geen reden is tot zorg, omdat vrijwel alle aanslagen **voorkome**n worden, terwijl een ander een lijst opsommen van gebeurtenissen die bewijzen dat het ook hier **al mis is gegaan**. Vrijwel alle Nederlanders zijn van mening dat terrorisme een bedreiging is voor ons dagelijks leven. Terugkijkend op de afgelopen jaren ziet de één echter **veel incidenten** terwijl een ander concludeert dat het ons gelukkig nog **bespaard is gebleven**.

“Ik heb zelf nooit het idee gehad dat onze nationale veiligheid in het geding is (…) Wat de nationale veiligheid in het geding zou kunnen brengen zijn naar mijn idee terroristische aanslagen die gelukkig nog steeds op tijd verijdeld kunnen worden door onze veiligheidsdiensten.”

Reactie:
“Helaas wordt niet alles voorkomen, dat is ook onmogelijk. Theo van Gogh. Pim Fortuyn, 2016 de moskee in Enschede, 2018 op Amsterdam Centraal, 2019 de tram in Utrecht, bijvoorbeeld.”

Onzichtbaarheid, onzekerheid en onvoorspelbaarheid beïnvloeden het veiligheidsgevoel van Nederlanders

motivaction
insights and strategy

Argumenten van optimisten: vergelijking met buurlanden en acties achter de schermen

De meeste ondervraagden geven aan dat de veiligheid van Nederland in meer of mindere mate in het geding is. De meeste Nederlanders maken zich zorgen. Er zijn echter ook optimisten die het allemaal wel mee vinden vallen. De argumenten die optimisten gebruiken komen enerzijds voort uit het handelen van de veiligheidsdiensten **achter de schermen** en anderzijds uit een **vergelijking met de situatie in andere landen** die positief uitvalt voor Nederland. Dit geldt zowel voor terrorisme als het bestrijden van het coronavirus, wat wij in Nederland beter aan zouden pakken dan in andere landen.

> "Ik heb op dit moment niet het idee dat onze nationale veiligheid echt in gevaar is. Natuurlijk hebben we momenteel te maken met een Coronavirus dat wel zorgt voor een lichte bedreiging (…) Volgens mij zijn we er als Nederland tot nu toe (relatief) goed doorheen gekomen."

Onvoorspelbaarheid leidt tot zorgen voor de toekomst

Nederlanders die aangeven zorgen te hebben over de nationale veiligheid gebruiken het argument dat de veiligheid een **dunne schil** is die **ieder moment doorbroken** kan worden. Dat het op dit moment grotendeels veilig is, geeft geen garanties voor de toekomst. Waar sommigen het ontbreken van aanslagen zien als bewijs voor **goed functionerende veiligheidsdiensten**, zien anderen dit als de **stilte voor de storm.**

> "Voor mij is onze nationale veiligheid in het geding door de impact en onvoorspelbaarheid van Corona."

> "Onze veiligheid is zeer broos, we moeten waakzaam zijn."

> "Rondom IS is het nu redelijk rustig maar dit kan zo de kop weer opsteken."

'Open' grenzen wordt door deel van de bevolking gezien als bedreiging

Een mondiale trend die door een deel van de bevolking ervaren wordt als dreigend, is het binnenlaten van asielzoekers, vluchtelingen en arbeidsmigranten. Deze groep ervaart dat de Nederlandse grenzen volledig **open staan** en dat we de **grip** op **wie** er binnenkomen kwijt zijn. Deze nieuwkomers zouden volgens dit deel van de bevolking, potentieel aanslagen kunnen gaan plegen, of anderszins naar Nederland komen met criminele intenties. Het kwijtraken van de grip is voor deze mensen een belangrijke reden om zich persoonlijk onveilig te voelen.

> "Open grenzen betekent de import van ellende. Vrij goederenverkeer is goed, vrij personenverkeer is een regelrechte bedreiging van de nationale veiligheid."

Veel tevredenheid over handelen van de overheid op dit moment

Op de twee belangrijkste onderwerpen doet de overheid het goed

De overheid heeft in de ogen van de bevolking de **belangrijkste** dreigingen goed onder controle. De aanpak van het **coronavirus** en **terrorisme** kunnen op veel lof rekenen ten tijde van dit onderzoek in juli 2020. Beide onderwerpen zijn uiteraard gevoelig voor een (plotselinge) omslag in de publieke opinie, maar vooralsnog is een ruime meerderheid van de bevolking **zeer tevreden** over de aanpak van de overheid. In het kader van terrorismebestrijding wordt het onzichtbare werk van de veiligheidsdiensten wederom aangedragen als reden voor Nederlanders om zich met een gerust hart veilig te kunnen voelen. De **berichtgeving** over het **verijdelen van aanslagen** draagt hier sterk aan bij.

Er zijn ook zaken die **beter** aangepakt zouden kunnen worden volgens de bevolking. Meermaals worden de **oplopende spanningen** tussen bevolkingsgroepen als het gevolg van (vermeend) racisme genoemd als onderwerp waar niet genoeg mee gedaan wordt. Zowel voorstanders als tegenstanders van de BlackLivesMatters-beweging hopen op meer **daadkracht** van de overheid.

Ook op het gebied van **cyberveiligheid** zou de overheid beter voorbereid moeten zijn en meer daadkracht kunnen tonen.

Aanvullend zou de overheid de nationale veiligheid ondermijnen door enerzijds te veel macht **uit handen** te geven **aan de EU** en anderzijds door te veel te **bezuinigen** bij **Defensie en politie**.

"Ik heb vertrouwen in de manier waarop de Nederlandse overheid de COVID-19 pandemie aanpakt. (…) Elke beslissing die genomen is, is genomen met de informatie die er op dat moment was. Minder enthousiast ben ik over de aanpak van racisme. Hoe die aanpak er precies uit zou moeten zien, vind ik moeilijk verwoorden. Maar dat zelfs bij overheidsorganisaties (bijvoorbeeld de Belastingdienst) sprake is van racisme vind ik zorgelijk. (…)"

"Op het gebied van terrorisme bestrijding denk ik dat de overheid het goed doet. Alleen op het vlak van cyber- aanvallen/criminaliteit mag er nog wel een tandje bij worden gezet."

"Volgens mij beschikt de Nederlandse regering over goed team die bij calamiteiten onze veiligheid redelijk kan helpen. Regelmatig kan je in de kranten lezen dat er weer groep of persoon is opgepakt die bezig zijn met het voorbereiden van terroristische aanslagen. Het lijkt er op dat diegene die verantwoordelijk zijn voor onze nationale veiligheid een heel goed en terdege netwerk hebben."

Reacties op de potentieel ingrijpende gebeurtenissen

Rangschikking van de belangrijkste dreigingen voor de nationale veiligheid

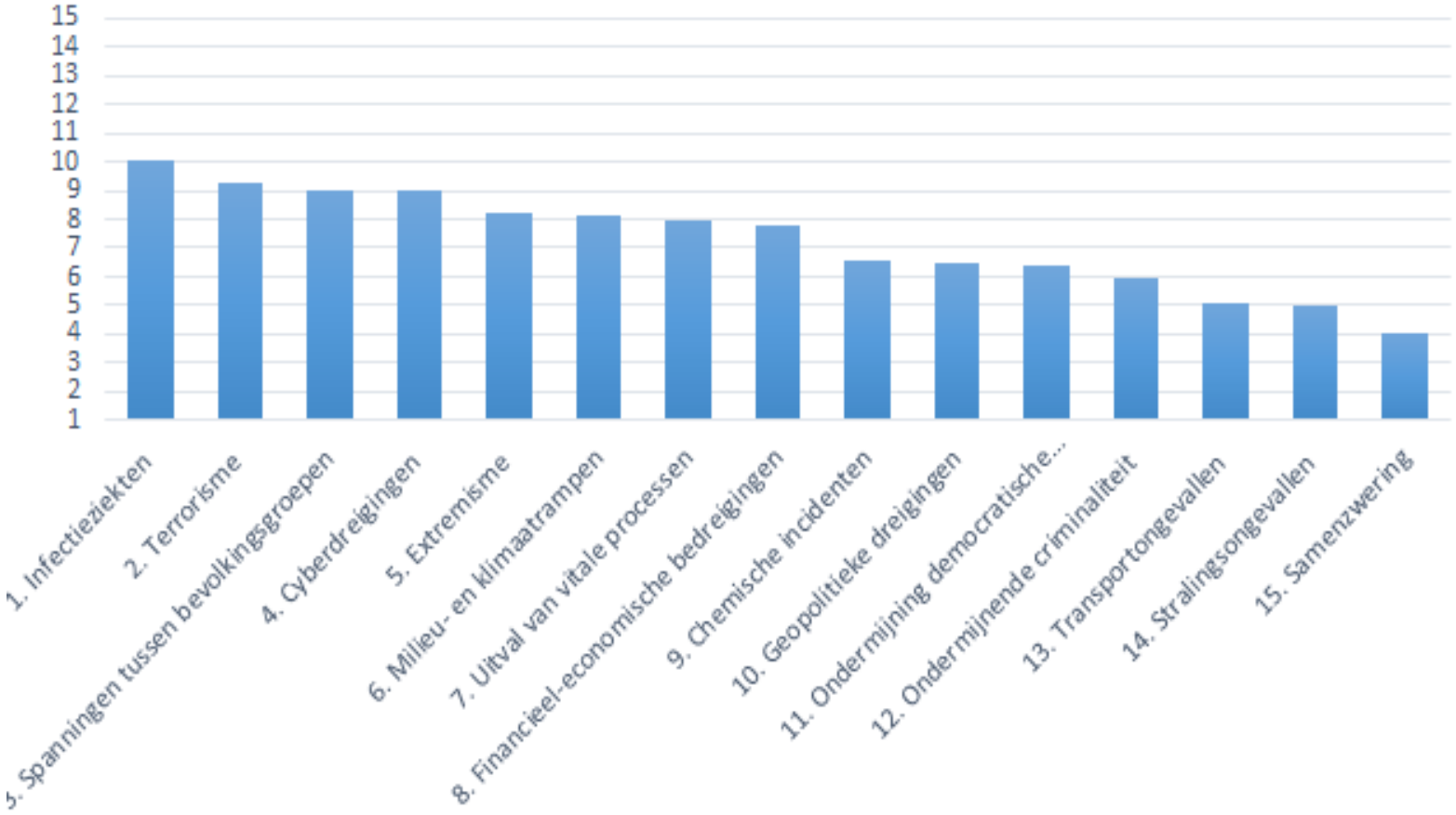

We hebben 15 mogelijke rampen, crises en indidenten aan de deelnemers voorgelegd, met hierbij de vraag om deze gebeurtenissen te rangschikken op volgorde van dreiging. Hiernaast staat de volgorde waarin de deelnemers de gebeurtenissen als dreigend ervaren.

Op de volgende pagina's wordt per gebeurtenis weergegeven hoe Nederlanders hier over spreken.

NB: In de bijlage staat de definitie die bij iedere gebeurtenis gegeven is.

1. Infectieziekten

Coronacrisis is een wake-up call over de impact van pandemieën

In een zeer korte periode, vanwege de huidige corona-pandemie, is vrijwel iedereen in Nederland zich ervan bewust geworden dat infectiezieken de Nederlandse samenleving kunnen ontwrichten. Vrijwel iedereen ervaart de huidige situatie als een grote inbreuk om hun persoonlijke leven en hun persoonlijke vrijheid. Door deze crisis is het gevoel van **onvoorspelbaarheid** vergroot en zien mensen dat het normale leven, dat zo vanzelfsprekend lijkt, eigenlijk **heel broos** is. Voor velen is dit een **wake-up call** over het effect van een pandemie voor hun persoonlijke leven, maar het geeft ook een dieper gevoel van **onbehagen** over wat er nog meer allemaal kan gebeuren.

Anderen benaderen het coronavirus meer als “domme pech” en een op zichzelfstaand **incident** waar je je niet te veel zorgen om moet maken. Het zou volgens hen ook **niet te vergelijken** zijn met ‘echte’ dreigingen voor de nationale veiligheid zoals; oorlog, terreur en kernrampen.

Over de coronacris wordt door velen al nagedacht over de **langetermijngevolgen**. De verwachting is dat de gevolgen nog lang merkbaar zullen zijn op **sociaal**, **politiek** en **economisch** vlak.

“Infecties zijn een echte bedreiging voor Nederland. Ik besef me dit pas echt sinds de Coronatijd. Hoe een infectie een heel land zo kan stil leggen en ook nog eens zo’n impact op de gezondheidszorg en economie heeft. Ik vind het bizar en ook best beangstigend.”

“Ik voel me heel erg beperkt in wat we normaal gesproken kunnen doen. Mensen die je lief zijn kan je geen knuffel meer geven, ik word er heel erg verdrietig van. Wij zijn sociale dieren en kunnen niet zonder de nabijheid van anderen.”

“Door corona kunnen we natuurlijk grotendeels ons leven niet meer op de normale manier leven, dus wat dat betreft zou je zeker kunnen zeggen dat de nationale veiligheid in het geding is. Wat ik hier alleen lastig aan vind is dat het een willekeurige, onzichtbare 'vijand' is. Het voelt meer als pech in plaats van als een berekende aanval, waardoor ik het niet meteen met de nationale veiligheid associeer.”

“Corona is zolang er geen vaccin beschikbaar is de grootste dreiging voor de Nederlandse samenleving. Maar ik vind het te ver gaan om te zeggen dat de Nationale veiligheid in het geding is. Dan denk ik toch meer aan oorlog, kernramp en extreme terreurdreiging.”

“Het Covid-19 virus is natuurlijk nu de meest in het oog springende bedreiging. Het zorgt voor sociale instabiliteit, tegenstellingen, verharding en een economische teruggang die zijn weerga niet zal kennen.”

2. Terrorisme

De drieging van terrorisme voelt voor velen als afgenomen, maar vrijwel iedereen beseft dat het risico niet is verdwenen

Terwijl het dreigingsniveau **minder hoog aanvoelt** dan voorheen, zijn vrijwel alle Nederlanders zich nog **terdege bewust** van de mogelijkheid**.** Vanuit het oogpunt van de s**amenleving** voelt het risico op een terroristische aanslag als **zeer bedreigend** aan, niet in de laatste plaats omdat iedereen een beeld heeft van de catastrofale gevolgen. Maar vanuit het oogpunt van het **persoonlijke veiligheidsniveau** voelt het risico op een terreurdaad echter **veel minder bedreigend**, omdat het risico op persoonlijke betrokkenheid zeer klein is. Het resultaat is dat terreurdreiging wel hoog in de **rangordening** staat van meest bedreigende gebeurtenissen, maar dat mensen zich er op **persoonlijk vlak** eigenlijk niet zo veel zorgen over maken.

"Terrorisme is een gebeurtenis waar je niet te laconiek over moet doen (…) want het kan zo zijn dat je vriendelijke buurtje naar wapens grijpt, al dan niet onder invloed, maar het (bewustzijn) is meer aanwezig wanneer er zeer recent iets is gebeurd, want dan ben je weer wakker geschud."

"Ik denk dat terrorisme nog steeds een actuele dreiging is voor Nederland. Al is het wel iets naar de achtergrond gezakt voor mijn gevoel. Voor mezelf is het ook iets naar de achtergrond gezakt".

"Het is verbazingwekkend in hoeverre we nauwelijks iets van terrorisme hebben gemerkt. Natuurlijk is de aanslag in de tram in Utrecht erg, dat wil ik niet wegredeneren, maar als we onszelf spiegelen aan omringende landen dan mogen we gelukkig zijn (…). Ik stap dan ook met een gerust hart in een drukke omgeving, en bezoek nog steeds alle plaatsen die ik wil. Impact is er dus niet in mijn beleving."

3. Spanning tussen bevolkingsgroepen

Spanning tussen bevolkingsgroepen wordt door vrijwel iedereen opgemerkt en lijken ook een steeds groter wordend probleem

Verhoudingen tussen bevolkingsgroepen worden op scherp gesteld door twee kampen. Bij het ene kamp heerst het gevoel dat **Nederlandse tradities en gewoonten** te grabbel worden gegooid door immigratie en 'de islamisering van de samenleving' en bij het andere kamp heerst het gevoel dat **minderheden** onvoldoende worden **getolereerd** en worden g**ediscrimineerd**.

Terwijl deze spanning tot onrust leidt in de samenleving, merken we aan de reacties van het brede Nederlandse publiek dat ze vooralsnog **niet verwachten** dat **binnenkort** de vlam in de pan zal slaan.

⇨ "Immigratie is megaprobleem; andere culturen verplicht vreedzaam met elkaar samen te laten leven is een illusie. Nu al zijn er bepaalde wijken waar bepaalde vrouwen avonds niet alleen over straat durven."

⇨ "Nederlanders hobbelen overal achteraan. Neem racisme, ik ben dat beslist niet. Maar ik ben wel voor zwarte piet. Dus ben ik voor mensen die achter Black Lives Matter en Kick Out Zwarte Piet aanhobbelen wel een racist.

⇨ "Spanningen tussen bevolkingsgroepen zie ik niet als een bedreiging maar meer als een signaal. Nu delen mensen hun ervaringen. Er wordt gediscussieerd, gedemonstreerd en gedebatteerd. Het is de tijd voor bewustwording, luisteren naar elkaar, in gesprek gaan met elkaar en vervolgens afspreken hoe we met elkaar omgaan".

4. Cyberdreiging

Bewustzijn over cyberveiligheid neemt toe

Steeds meer mensen krijgen persoonlijk te maken met cyber(on)veiligheid, of hebben daar iets over gehoord. Het risico van deze dreiging staat bij de meeste mensen duidelijk op de radar. Cyberdreigingen en cyberspionage zijn volgens de deelnemers het **logische gevolg** van **digitalisering**, want dat brengt risico's met zich mee. Het gevaar lijkt uit verschillende hoeken te komen, van internationale bendes die geld aftroggelen met ransomeware tot hackers op zolderkamers die netwerken of websites kunnen platleggen.

> "Dit is denk ik de grootste dreigingen voor ons land. Criminelen worden steeds handiger met het hacken van allerlei systemen en onze beveiligers lopen steeds vaker achter de feiten aan.. Dit is wel iets waar ik me lichte zorgen om maak."

Het risico dat cyberdreigingen het **persoonlijk**e leven treffen wordt echter **niet** als **hoog** ingeschat. Dit komt doordat men denkt dat de voorzorgs-maatregelen die men zelf treft of denkt te treffen, zoals het installeren van een virusscanner en het regelmatig veranderen van wachtwoorden, afdoende is om geen gevaar te lopen. Bij individduen die hier wel slachtoffer van worden is dit meestal hun eigen schuld, zo gaat de redentie. Men schat zijn **eigen** digitale weerbaarheid **groot** is.

> Het heeft impact op mijn dagelijks leven in de zin dat ik regelmatig bedenk wat er kan gebeuren als ze mijn informatie hebben. Daarom ben ik gestopt met het geven van mijn echte geboortedatum aan bijv. organisaties waarbij dat niet relevant is (als je bijv. doneert)."

> "Ja ook zelf kan je slachtoffer worden van cybercriminelen, maar daar ben je vaak dan wel zelf bij door iets doms aan te klikken of in te vullen op het internet".

Bij de overheid ligt dit anders. Het **vertrouwen** in de **digitale weerbaarheid** van de overheid is **laag**. Het idee heerst dat de overheid vaak **niet de goede werknemers** of de **juiste systemen** in huis heeft om weerstand te kunnen bieden aan de gevaren die er op ons afkomen, of zullen gaan komen.

> "Ik voel me hierin niet bedreigd, maar (...) de Nederlandse overheid en IT en ICT zijn nooit een erg goede combinatie gebleken en in tijden van oorlog zou het wel eens tegen kunnen vallen wat er nog overeind blijft. (…)"

5. Extremisme

Nederlanders zien extremisme ontstaan vanuit verschillende hoeken in de samenleving en maken zich daar zorgen over

Dat extremistisch gedachtegoed mensen kan aanzetten tot **daden** met een **grote impact** op de samenleving is bij velen bekend. Extremisme kan volgens de Nederlanders uit verschillende hoeken komen. Extremistische overtuigingen worden vooral geassocieerd met **moslimfundamentalisten**, maar ook met klimaatactivisten en rechtsextremisten. Nieuw hierbij is de groep die zich tegen het coronabeleid van de overheid keert en **complottheorieën** aanhangen over dit onderwerp. Veel Nederlanders hebben het gevoel dat extreme opvattingen aan het **toenemen zijn** en dat de tolerantie jegens andersdenkenden afneemt.

Ondanks het veronderstelde gevaar voor de samenleving, maken de meeste mensen zich voor hun persoonlijke leven geen (grote) zorgen. Dit komt doordat de **kans klein** is dat ze slachtoffer worden van geweld met een extremistisch oogmerk.

> “Extreemrechtse gekkies, moslims die bereid zijn alles op te geven voor hun geloof en dierenrechtenextremisten die niet voor rede vatbaar zijn, vind ik zorgwekkend. Nu is er een nieuwe groep bijgekomen: de viruswaanzin-extremisten.”

> “Voor mijzelf is dit niet een directe bedreiging, maar ik zie wel op welk niveau debatten in de samenleving worden gevoerd en daar maak ik me (…) wel zorgen om.”

> “Extremisme heeft in zoverre impact op mijn leven dat als er iets gebeurt ik mij afvraag wat de drijfveren erachter zijn. Onvrede? Haat? Niet gehoord of gezien voelen? En dragen wij schuld door groepen te veroordelen zonder eerst te luisteren? ‘

6. Klimaat-, milieu- en natuurrampen

Gevolgen van klimaatverandering zijn vooral voor 'anderen'

De meeste Nederlanders zien **klimaatverandering** als een **gevaar**. Echter wordt daar meestal aan toegevoegd dat men hier **zelf geen** last van zal ondervinden. Nederlanders die buiten de randstad wonen geven aan dat de zeespiegelstijging hen niet zal treffen omdat ze hier **hoog genoeg** voor wonen. Weer anderen denken dat het pas problematisch is voor **toekomstige generaties**. Ook wordt de **technologische inventiviteit** van Nederland benoemd als reden om niet bezorgd te zijn, en zullen de gevolgen vooral merkbaar zijn in **'andere landen'**.

Naast klimaatverandering ziet men op het gebied van natuurrampen gebeurtenissen die in Nederland veel voorkomen en waar veel media-aandacht voor is, zoals de **aardbevingen in Groningen** en de **droogte** waar Nederlandse boeren last van ondervinden.

Veel Nederlanders voelen wel de **urgentie** van klimaatverandering op dit moment; omdat we op dit punt in de geschiedenis nog wel het **tij kunnen keren** en later misschien niet meer. Dit gevoel van urgentie zorgt ervoor dat veel mensen een bijdrage willen leveren aan een duurzame samenleving, bijvoorbeeld door zonnepanelen te installeren of te gaan recyclen.

- Denk zeker dat klimaatverandering een bedreiging is voor ons land. We liggen grotendeels onder de zeespiegel in een delta, dus we zijn vatbaar voor overstromingen van rivieren en een zeespiegelstijging. Zelf woon ik in Zuid-Limburg; dus hoog en droog genoeg."
- Zelf woon ik onder zeeniveau, maar zie het niet als scenario voor mijn generatie. Wel voor 3 tot 5 generaties verder.
- "Voor Nederland zie ik een risico in het stijgen van de zeespiegel, maar ik zie dit niet als een ramp. (…) Zo innovatief als we zijn zullen we hier [vast] als volk gepast mee omgaan."
- "Ik denk dat wij zeker klappen zullen gaan krijgen door extreme droogte of bijv. bosbranden. Maar ik denk dat de dreiging groter is voor andere landen."
- "Het klimaat verandert, dat weet iedereen. Voor mijzelf zie ik weinig dreiging. Ik woon in het midden van het land. Voor mensen die in Groningen wonen is er wel degelijk dreiging van met name aardbevingen. Verder hebben vooral de boeren last van steeds vaker periodes van grote droogte."
- "Op persoonlijk vlak, pak ik vaak de fiets en laat ik de auto staan. Daarnaast heb ik het huis geïsoleerd en heb ik zonnepanelen aangeschaft om zo iets voor het milieu te doen."

7. Uitval vitale processen

De impact van het uitvallen van vitale processen wordt als groot ingeschat, maar men gelooft niet dat dit zal gaan gebeuren

Relatief veel mensen geven aan dat ze zich **niet hadden gerealiseerd** dat vitale processen, zoals gas, water, elektriciteit en internet, kunnen uitvallen door een ramp of aanval. De gevolgen van uitval **spreken tot de verbeelding** – de meeste mensen denken dat dit een groot probleem zal opleveren, niet voor henzelf maar wel voor Nederland als geheel. Relatief weinig mensen geloven echter dat vitale processen (voor langere tijd) zullen uitvallen, omdat men ervan overtuigd is dat problemen **snel worden opgelost** in Nederland, al dan niet door gebruik te maken van noodsystemen.

⇨ “Ik heb er nooit zo bij stilgestaan dat dit een dreiging kan zijn, maar dat kan het natuurlijk wel zijn. We zijn zo afhankelijk van deze vitale processen dat de impact natuurlijk enorm is als dit gebeurt en niet snel opgelost kan worden.”

⇨ “Ik ben er niet zo bang voor omdat er in Nederland genoeg technische kennis aanwezig is om dit soort noodsituaties op te vangen en te zorgen dat het op de korte termijn, mocht het toch gebeuren, allemaal weer aan de praat wordt gebracht.”

⇨ “Op dit moment bestaat zo'n dreiging niet en zou alleen voorkomen bij een oorlogssituatie of bij een hele grote terroristische aanslag”.

8. Financiële of economische crises

Het Nederlandse publiek maakt zich zorgen over de economie als banenmotor en aanjager van de welvaart, maar niet als veiligheidsrisico

Men ziet in dat de coronacrisis **onvermijdelijk** zal worden opgevolgd door een economische crisis. Men verwacht echter niet dat deze economische crisis de samenleving zal ontwrichten, en de meesten geloven **ook niet** dat de crisis **henzelf** zal treffen.

⇨ "Financieel economische bedreiging voor Nederland zie ik niet als een nationale ramp. (…)
Ook voor mijzelf heb ik dit nooit als een bedreiging gezien. Ik heb vrijwel mijn hele leven werk gehad en reserves opgebouwd. In de Coronacrisis heb ik flink op de beurs verloren, maar als je dat niet kunt incasseren, moet je niet beleggen. De impact op mijn leven is nihil."

⇨ "Financieel-economische bedreigingen zijn op dit moment denk ik erg concreet door de coronacrisis. (…)
Voor mezelf is dit op dit moment geen concrete dreiging, doordat ik nog in ieder geval tot september 2021 een contract heb en mijn inkomsten niet terug zullen lopen. Daarna verwacht ik ook gewoon ander werk te kunnen vinden"

9. Chemische incidenten

Chemische incidenten worden gezien als een lokaal en beperkt risico dat door de overheid goed beheerst wordt

Het gevaar van een chemisch incident wordt geschat als **zeer beperkt**, omdat de verwachting heerst dat een dergelijk incident niet het hele land zal raken, maar een (klein) deel van het land, wat de kans op **persoonlijke betrokkenheid verkleint.**

> "Ik zie dit als lichte bedreiging voor Nederland. Met name omdat het altijd mogelijk blijft dat chemische incidenten voorkomen. Maar ik heb wel de indruk dat Nederland met scherpe regelgeving (dit soort dreigingen) onder controle heeft."

Daarnaast heeft men **vertrouwen** in **wet- en regelgeving**, want de gemiddelde Nederland lijkt overtuigd dat de industrie onderhevig is aan strenge **veiligheidsprocedures**.

> "Toen ik nog in Geleen woonde, heb ik meegemaakt dat er een chemisch ongeluk was bij DSM. Dan komt het wel heel dichtbij. Omdat het beperkt is per gebied, is het niet zo bedreigend."

10. Geopolitieke dreiging

Er wordt met argusogen gekeken naar landen als Rusland, China, Noord Korea en de Verenigde Staten, maar het geopolitieke dreigingsniveau wordt als gering ingeschat.

De meeste mensen beseffen dat **verhoudingen** op het internatonale toneel **verschuiven** – zij zien de **handelsoorlog** tussen China en de Verenigde Staten en de **veranderende verhoudingen** tussen **Europa** en de **andere werelddelen**. In dit licht wordt het als een positief iets gezien dat we **lid zijn** van **de EU** en de **NAVO**, want als individueel landhebben we geen geen enkele slagkracht.

De term geoplolitieke dreiging wordt door velen vooral aan een **fysieke oorlog** gekoppeld, wat wordt gezien als iets uit het verleden van Nederland, en nu vooral op andere continenten speelt.

- "Dit is absoluut een bedreiging voor Nederland, helemaal nu met de verschuivende geopolitiek. China komt sterk op terwijl de USA zich steeds meer terugtrekt. Van de andere kant zitten we in de NAVO en EU."
- "Landen als China, Noord Korea en Rusland zorgen voor geopolitieke onrust. Een institutie als de EU kan tegenwicht bieden, maar is hopeloos verdeeld..
- "Nederland is internationaal georiënteerd en afhankelijk.. (…) Persoonlijk voel ik de bedreiging niet maar rustig word ik er niet van. (…) Ik ben niet bang om door een Chinees of Amerikaan morgen doodgeschoten te worden (…)."
- "Zie ik nu niet meer zo snel gebeuren, de koude oorlog is verleden tijd. Mocht het weer gebeuren dan hebben we een sterke NAVO en de Verenigde Staten die in actie komen. Wat het voor impact zou hebben als we in een oorlog belanden zal ik niet kunnen beantwoorden."

11. Ondermijning democratie

Vrijwel iedereen vermoed dat landen als Rusland nepnieuws verspreiden, maar haast niemand gelooft dat nepnieuws de Nederlandse democratie kan ondermijnen.

De manier waarop Rusland het MH17-onderzoek en de Amerikaanse verkiezingen heeft proberen te beïnvloeden zijn voor de meeste deelnemers **bekend** – het verspreiden van nepniews en bangmakerij lijkt **erbij te horen** in het huidige tijdperk. Toch lijkt het brede Nederlandse publiek **niet erg bezorgd** over deze ontwikkeling. De belangrijkste reden voor het ontbreken van zorgen is dat men verwacht **zelf wel** nepnieuws te kunnen **herkennen**, bijvoorbeeld door meerdere bronnen te raadplegen.

- “Door de documentaire over Cambridge Analytica (The Great Hack) heb ik gezien hoe kwetsbaar een democratie is.”.
- “Voor ondermijning van de democratische rechtsstaat ben ik niet zo bang. Bij verkiezingen zie je de lijsttrekkers van alle partijen tot vervelens toe op tv, en zo is een ieder in staat om tot een eigen oordeel te komen”.
- “Ik zie dit niet als een bedreiging. Het nepnieuws wordt er snel uitgefilterd als je goed oplet.”
- “Ik check meerdere bronnen en denk zelf na. Ik neem niet zomaar iets aan.”
- “Ik maak me nog niet zoveel zorgen over nepnieuws, omdat ik mijn nieuws haal uit de normale bronnen, zoals nu.nl en Op1”.

12. Ondermijnende criminaliteit

Georganiseerde misdaad wordt ervaren als overlast, niet als een gevaar voor de Nederlandse rechtstaat.

Het **bewustzijn** over ondermijnende criminlatieit lijkt **niet hoog** – slechts een enkeling geeft aan dat onderwereld en de bovenwereld met elkaar verweven kunnen raken, tot de politiek aan toe, waardoor onze rechtstaat ondermijnd wordt. In plaats daarvan hebben de meeste mensen het gevoel dat georganiseerde criminelen uit het binnen- en buitenland zich uitsuitend in de **onderwereld** ophouden, ver weg van hun eigen bestaan, uitzonderignen van schietincidenten daargelaten.

- "Ik zie dit niet heel erg als een bedreiging in Nederland. Wietplantages in woonwijken geven wel overlast en kunnen zeker als je de pech hebt ernaast te wonen voor problemen zorgen (lekkage, brand etc.)."
- "Ondermijnende criminaliteit is irritant, maar niet echt bedreigend. Over het algemeen is dat een bepaalde groep mensen die ook geen contact zoekt met anderen, waardoor je er minder last van hebt."
- Ik zie dit niet als een directe bedreiging voor Nederland. Ik keur het zeker niet goed, en er zijn vast en zeker bedreigende situaties betrokken bij dergelijke praktijken, maar dit heeft over het algemeen weinig invloed op de veiligheid van Nederlandse burgers buiten dat circuit om.

13. Transportongevallen

Het risico op transportongevallen die de samenleving ontwrichten wordt als zeer onwaarschijnlijk gezien.

Er wordt hierbij opvallend veel gedacht aan ongelukken met **vrachtwagens**, niet met schepen of vliegtuigen.

Vanwege de lage kans om er zelf bij betrokken te raken zien we dat de gemiddelde Nederlander zich **weinig tot geen zorgen** maakt over transportongevallen.

➡ "Transportongevallen zullen altijd gebeuren, vooral nu er steeds meer mensen uit andere landen transport verzorgen. Niet iedere chauffeur is even goed in de regelgeving, dus er zullen wat meer ongelukken gebeuren. Over het algemeen gaat het om blikschade en niet om mensenlevens."

➡ "Tot nog toe is het aantal ongevallen met chemische stoffen of ander gevaarlijk spul nog te tellen op één hand. Maar als een tankauto lekt of in brand gaat dan ben ik daar natuurlijk niet blij mee."

➡ "Ik zie hier nog geen bedreiging, het spoor wordt goed in de gaten gehouden, op de weg zijn het nu vooral vrachtwagens die een ongeval veroorzaken, in de scheepvaart gaat het ook goed, nog niks van gehoord."

14. Stralingsincidenten

De deelnemers achten het onwaarschijnlijk dat ze ooit te maken zullen krijgen met een stralingsincident.

Ondanks voorbeelden uit Tsjernobyl en Fukushima, houdt men er geen rekening mee dat de kerncentrale in Borsele bij een radioactieve ramp betrokken raakt. Dit komt door het **vertrouwen in hoge veiligheidseisen** en **strenge veiligheidsprocedures**.

Een enkeling brengt het woord straling in verband met de veronderstelde gevaren die het 5G-netwerk met zich mee zou brengen.

"Stralingsongevallen, zoals een ongeluk in een kerncentrale waarbij radioactief materiaal vrijkomt. Hmm... Nooit heel bewust bij stilgestaan. Het kan zeker gebeuren, helemaal door bijv. natuurrampen. Ik zie het niet als een actieve bedreiging maar zeker eentje die aandacht vereist".

"Straling is voor Nederland en voor mij geen echte reële dreiging. Ik denk dat onze centrales goed beschermd zijn en dat er veel controle op is. Het heeft dus ook geen enkele impact op mijn dagelijkse leven. Misschien dat het anders is wanneer je dichterbij woont..?"

"Stralingsongevallen zie ik eigenlijk niet als een bedreiging in ons land. Misschien omdat het te ver van mijn bed lijkt. Ik woon niet in de buurt van chemische industrie, dat voelt in elk geval prettig. Ik ben aangemeld met mijn telefoon op alarmberichten van de overheid, dus bij calamiteiten verwacht ik als burger op de hoogte te worden gesteld."

"Er bestaat altijd wel enige dreiging dat het ergens mis gaat. Voor zover ik kan beoordelen zijn de getroffen veiligheidsmaatregelen ruim afdoende. Ik maak me er dus niet zo druk om."

15. Samenzwering

Er wordt niet geloofd dat de overheid onder één hoedje speelt met multinationals of machtige miljardairs.

Het aantal mensen dat **zelf** complettheoriën **aanhangt** lijkt vooralsnog klein. Dat gezegd hebbende: er is een significant deel van de Nederlanders die het gevoel heeft dat de overheid, en de media, informatie achterhouden. Deze mensen zijn dus **vatbaar** voor (een deel van) het gedachtegoed van completdenkers, en zouden hier in de toekomst meer in kunnen gaan geloven.

Dat een deel van de bevolking in samenzweringstheorieen gelooft op dit moment, wordt door de rest van de bevolking niet als problematisch ervaren.

- "Ik zie dit niet als direct gevaar, omdat ik van mening ben dat veel samenzweringen overtrokken zijn. Desondanks weet ik zeker dat onze regering bewust problemen bagatelliseert om de goede vrede te bewaren (wat vaak averechts werkt)."
- "De 5G zendmasten: geen idee wat wel of niet klopt. Net als corona. De één zegt dit, de ander dat. Heel vermoeiend."
- "(…) die miepen met hun 5G, dat neem ik maar met een korreltje zout. Het wordt echt wel goed uitgezocht of dit wel of niet kan."
- "Ik denk dat wij in ons land te nuchter zijn om met dit soort dingen bezig te zijn. Er zijn weliswaar hele kleine groepen zoals bijv. die types die aanslagen op de zendmasten plegen maar volgens mij zijn dit soort groeperingen er niet veel."

De rol van de overheid en de NCTV

Zorgen alleen op macroniveau, weinig link met persoonlijk leven

Het gepercipieerde dreigingsniveau lijkt nauwelijks vat te hebben op het persoonlijke veiligheidsgevoel.

Nederlanders ervaren zorgen over de nationale veiligheid op **macroniveau**; ze maken zich zorgen over Nederland, maar niet over hun persoonlijke leven. Het lijkt hierbij alsof Nederland een abstracte entiteit is. De connectie tussen macro- en **microniveau** wordt vaak niet gemaakt. Ten eerste omdat men inziet dat de **kans** op **persoonlijke** betrokkenheid bij de meeste incidenten klein is. Ten tweede komt dit doordat men een bepaalde mate van risico **accepteert**. Zo wordt er zorgeloos deelgenomen aan het verkeer, ondanks het risico op een ongeluk, en zo worden evenementen zonder zorgen bezocht, ondanks het risico op een terroristische aanslag. Ten derde omdat men het moeilijk vindt om in **toekomstscenario's** te denken. Mensen kunnen zich er vaak **van tevoren** niet veel bij voorstellen, pas **als** het gebeurt dan realiseren mensen wat het betekent voor hun dagelijks leven. Zo was het fenomeen pandemie bij de meesten bekend, maar pas sinds de coronacrisis weten Nederlanders **hoe** dit het dagelijks leven kan verstoren. Voor veel Nederlanders is dit een **eye-openener**. Maar alleen op het gebied van de gevolgen van een pandemie. De gevolgen van **andere gebeurtenissen** zijn nog steeds **moeilijk in te denken**.

Over inmenging van andere landen/ondermijning democratie:

"Ik kan me voorstellen dat dit een dreiging is voor Nederland, (…) Ik heb niet het idee dat het direct een impact op mijzelf heeft en ik weet ook niet goed wat de gevolgen hiervan zijn en waar ik het dan in zou merken."

Over extremisme:
"Dit zie ik als reële bedreiging. (…) het is wachten op het moment dat we ook in Nederland een keer een grote aanslag hebben. In de afgelopen jaren is er al sprake geweest van kleinere terreurdaden die voor betrokkenen vast een diepe impact hebben gehad. (…) Gelukkig heb ik hier nooit rechtstreeks mee te maken gehad (…) Totdat er echt iets speelt ervaar ik in mijn dagelijks leven geen dreiging.

Veel tevredenheid over de overheid

Tevredenheid over de overheid gestegen tijdens coronacrisis

Nederlanders zijn over het algemeen **zeer tevreden** over de rol van de overheid als het gaat om het **beheersen** van veiligheidsrisico's. De manier waarop de overheid de coronacrisis heeft aangepakt, heeft wat dat betreft meer vertrouwen geschept, al zijn er natuurlijk ook criticasters. Doordat Nederlanders de overheid vertrouwen, voelen ze zich persoonlijk veilig. De keerzijde van de medaille is alleen wel dat Nederlanders eerst naar de overheid kijken en een afwachtende houding aannemen, en dus minder zelfredzaam zijn.

"Door de coronacrisis heb ik meer waardering gekregen voor onze overheid. En met name hoe Mark Rutte hier mee om is gegaan. Het virus was en is voor een groot gedeelte nog onbekend. Dat maakt het heel moeilijk om daarop te acteren. En ik vind wel dat Rutte er echt als premier stond en ons door de crisis heeft geleid samen met Hugo de Jonge en natuurlijk ook de andere bewindslieden. "

De rol en van de NCTV is relatief onbekend

Ongeveer 10-15% noemt de NCTV als overheidsinstantie die (mede-) verantwoordelijk is voor de beschermen van de nationale veiligheid. De verwachte rol is meestal **afgeleid van de naam**:

- Een persoon die de overheid adviseert
- Het opsporen en arresteren van terroristen
- Het vaststellen van dreigingen en risico's voor de nationale veiligheid
- Verzamelpunt van meldingen
- Spin in het web (het coördineren van veiligheidsvraagstukken)

"Ik heb het even moeten zoeken, maar ik ben erachter waarvoor de NCTV verantwoordelijk is. Ik heb er tot op heden nog nooit van gehoord."

"Ik neem aan dat die in de gaten houd wat er binnen de samenleving gebeurt en kijkt naar mensen die onder de loep worden genomen omdat ze vanwege extremisme en dergelijke opvallen."

Verwachtingen die Nederlanders hebben van de overheid zijn hoog

Overheid is verantwoordelijk voor het treffen van voorbereidingen en het inperken van risico's

Op de vraag **waar** de **verantwoordelijkheid** ligt om risico's van rampen te beperken en voorbereidingen te treffen voor mogelijke dreigingen, zijn de ondervraagden eensgezind; die ligt bij **de overheid**. Nederlanders zijn in meerderheid zeer tevreden over de manier waarop de overheid calamiteiten weet te voorkomen. Tijdens de coronacrisis heeft de overheid laten zien verstandig om te gaan met een crisis en het volk adequaat te kunnen beschermen.

"De overheid handelt wanneer nodig. Zij waken over onze veiligheid dus de verantwoording ligt bij hun."

Op het gebied van **communicatie** zijn de verwachtingen **ook hoog**. Burgers verwachten dat de overheid hen **tijdig** informeert, en dat ook **blijft doen** gedurende de hele crisis. Ze verwachten dat de overheid **transparant** is en **volledig**. Iedere afwijking hiervan wordt als een teleurstelling ervaren, terwijl een snelle en complete informatievoorziening niet als een groot goed wordt beschouwd maar als een **vanzelfsprekendheid**.

"Ik ben aangemeld met mijn telefoon op alarm berichten van de overheid, dus bij calamiteiten verwacht ik als burger op de hoogte te worden gesteld."

Doordat de gemiddelde Nederlander het risico van rampen, incidenten en crises laag inschat, **bereiden** ze zich er **niet** (goed) op **voor.** Op de vraag wat mensen zelf voor, tijdens of na een ramp of incident doen, moesten de meesten het antwoord schuldig blijven.

"Mocht elektriciteit voor lange tijd uitvallen, dan heb ik geen plan klaarliggen […] in dat geval zou ik denk ik een kaarsje aansteken en hopen dat het niet te lang duurt."

Bijlagen

Definities 15 mogelijke bedreigingen voor de nationale veiligheid

1. Milieu- en klimaatrampen (zoals overstromingen, extreem weer (regen, hitte, kou), bosbranden, aardbevingen en olierampen)
2. Chemische incidenten (zoals ongevallen in de chemische sector en lekkages van chemicaliën in water, bodem, en grondwater)
3. Infectieziekten (mens en dier) (zoals een virus of bacteriële besmettingen die veel mensen en/of dieren kunnen treffen)
4. Stralingsongevallen (zoals een ongeluk in een kerncentrale waarbij radioactief materiaal vrijkomt)
5. Transportongevallen (zoals een ernstig ongeval op het spoor of weg, in de scheepvaart of met een vliegtuig)
6. Uitval van vitale processen (zoals de uitval van gas, elektriciteit, drinkwater, ICT en telecommunicatie)
7. Cyberdreigingen (zoals cyberaanvallen op organisaties, verstoring van vitale voorzieningen, zoals energie, water of ons betalingssysteem, of de ontvreemding van staatsgeheimen, persoonsgegevens en intellectueel eigendom)
8. Spanningen tussen bevolkingsgroepen (bijvoorbeeld door toenemende migratie, integratie van minderheden, polarisatie en toegenomen spanningen tussen verschillende bevolkingsgroepen, al dan niet aangejaagd door buitenlandse invloeden)
9. Ondermijning democratische rechtsstaat (bijvoorbeeld door het verspreiden van nepnieuws en de inmenging van buitenlandse staten in het ongestoord functioneren van de binnenlandse democratie)
10. Terrorisme (bijvoorbeeld door aanslagen gemotiveerd door een ideologie zoals jihadisme of rechtsextremisme)
11. Extremisme (zoals geweld en wetsovertredingen van links- en rechts-extremisten, radicale moslims, asielrechtenextremisten en van dierenrechtenextremisten)
12. Geopolitieke dreigingen (zoals oorlog, internationale conflicten en toenemende spanningen tussen grootmachten)
13. Financieel-economische bedreigingen (bijvoorbeeld door hoge werkloosheid, faillissement van grote financiële instellingen, oplopende staatsschuld of het instorten van de beurs)
14. Ondermijnende criminaliteit (bijvoorbeeld burgers of bedrijven die crimineel geld witwassen of frauderen met vastgoed, wietplantages op zolder of XTC-labs in woonwijken)
15. Samenzwering (zoals het stilhouden van het effect van 5G zendmasten op de volksgezondheid in het algemeen en het coronavirus in het bijzonder)

Bijlage
Onderzoekstechnische informatie - kwalitatief

Veldwerkperiode

Het veldwerk is uitgevoerd in de periode van 20 juli tot en met 24 juli 2020.

Methode respondentenselectie

Door inhouse respondentenselectiebureau M-Select, de community van Motivaction.

Incentives

De respondenten hebben als dank voor deelname aan het onderzoek een incentive ontvangen.

Inschakelen externe leveranciers

Voor de volgende werkzaamheden heeft Motivaction bij dit onderzoek gebruik gemaakt van de diensten van gespecialiseerde bedrijven: online platform CMNTY.

Bewaartermijn primaire onderzoeksbestanden

Digitaal beschikbare primaire onderzoeksbestanden worden tenminste 12 maanden na afronden van het onderzoek bewaard. Beeld- en geluidsopnames op cd en niet digitaal beschikbare schriftelijke primaire bestanden zoals ingevulde vragenlijsten, worden tot 12 maanden na afronden van het onderzoek bewaard.

Overige onderzoekstechnische informatie

Overige onderzoekstechnische informatie en een exemplaar van de bij dit onderzoek gehanteerde vragenlijst is op aanvraag beschikbaar voor de opdrachtgever.

Auteursrecht

Het auteursrecht op dit rapport ligt bij de opdrachtgever. Voor het vermelden van de naam Motivaction in publicaties op basis van deze rapportage - anders dan integrale publicatie - is echter schriftelijke toestemming vereist van Motivaction International B.V.

Beeldmateriaal

Motivaction heeft datgene gedaan wat redelijkerwijs van ons verwacht kan worden om de rechthebbenden op beeldmateriaal te achterhalen. Mocht u desondanks menen recht te kunnen doen gelden op gebruikt beeldmateriaal, neem dan contact op met Motivaction.

Pers- en publicatiebeleid

Het vermelden van de naam van Motivaction in persberichten en/of andere publicaties over door Motivaction uitgevoerd onderzoek is gebonden aan een aantal voorwaarden, zoals vastgelegd in ons Pers- en publicatiebeleid.

Motivaction International B.V.

Marnixkade 109F
1015ZL Amsterdam

Postbus 15262
1001MG Amsterdam

020 589 83 83

info@motivaction.nl

www.motivaction.nl

Weet wat mensen drijft.

motivaction
insights and strategy